

Čriepky myšlienok o byzantskej utierni a večierni (Druhá časť)

Lucia Laudoni

21. októbra 2022 ✝ Cirkev Kultúra

predchádzajúca časť:

Čriepky myšlienok o byzantskej utierni a večierni (Prvá časť)

„Kto chce byť dobrým kresťanom, nech sa najprv stane básnikom.“ Slová gréckeho mnícha Porfýria Kavsokalyvitu dokonale vystihujú byzantskú duchovnosť, ktorá nie je nepriateľská rozumu, ale sám rozum je pre ňu poéziou.

Poetický rozmer kresťanstva sa jedinečne prejavuje v utrpení. Báseň totiž nemá prinášať gýčovú atraktivitu, jej poslaním je povýšiť hĺbočinu na gnozeologický princíp, vyrovnávať serpentíny hriešnych výhovoriek a skriviť pravítka našej priamočiarej pýchy. A čo je vlastne báseň? Kvet na bodliaku bolesti.

Každý, kto sa zoznamuje s byzantským systémom cirkevných chvál, vstupuje *ad carmen canendum* ako do domu, presnejšie, do Otcovho domu, lebo ten je postavený z tehál poézie.

Hymnológia je spolu so žalmami a ekténiami základnou „ingredienciou“ večierňi a utierni. So svätootcovskou doxologickou osnovou pracuje *perfecte et absolute* ikonodul svätý Ján Damascénsky, ktorý obohatil byzantskú cirkev literárnou formou kánonu. Za slovom kánon (pre helenistické uši *κάνων*) sa pôvodne skrýval merací nástroj, palica, trstenica. Keď sa trochu pohráme s jazykom, neunikne nám, že modlitebno-básnický kánon je vlastne duchovný kanón, pred strelami ktorého sa rozpáchnu všetci Kristovi nepriatelia, *omnes inimici eius*, ako spievame na paschálnej utierni.

Utierne, matutína, majú ráno už v názve. V rumunčine okrem slovanského etymónu *utrenie* a gréckeho *ortrină* existuje latinizovaný termín *mânecat* odvodený zo slovesa *manicare* – vstávať zavčas. Utiereň pritom nebola vždy rannou slzou Ducha Svätého. V prvotnej Cirkvi sa ranné chvály začínali slúžiť dve-tri hodiny pred východom slnka a primárne mali nočný charakter. Takzvaný *svetilen* (v rumunskej terminológii *luminândă*, tropár alebo stichira s motívom svetla Božej milosti a spásonosnej náuky) sa spieval na svitaní, pri prvých lúčoch slnka. Bolo to istotne pôsobivé. Utiereň predstavovala prechod od noci ku dňu, akúsi malú paschu prírody.

Kadidlo je kyvadlom na Božích hodinách.

Zdroj: Drazen Nesic / pixnio.com

Nočné celebrowanie sa u prvých kresťanov dodržiavalo tiež z praktických dôvodov. Je to relikv z čias prenasledovania veriacich pohanskou politickou mocou. Pod plášťom noci sa dalo bezpečne skryť a chrániť perly pred psami.

Ráno je časom zrelosti. Latinské slovo *mane* (ráno) predsa vzniklo z indoeurópskeho základu s významom dozrieť. Pojmy *mane* (ráno) a *manus* (ruka) sú si podobné ako vajce vajcu, hoci nemajú spoločného etymologického predka. V jazykovede sa takejto zvukovej podobnosti medzi slovami hovorí *kalambúr*. Ráno (*mane*) však obrazne chytáme do rúk (*manus*) nový deň. Liturgia Cirkvi nás pozýva, aby sme ho prežili spolu so Spasiteľom.

Pamiatkou na ranokresťanské očakávanie Parúzie je kytica šiestich žalmov (v gréčtine *εξάψαλμος*, „šesťžalmie“). Počas spevu týchto žalmov má kňaz prednášať *submissa voce* dvanásť tichých modlitieb – šesť pred svätým prestolom (oltárom) a šesť pred ikonostasom. Kňazské ranné modlitby pôvodne patrili do systému ekténii a ani spomínané „šesťžalmie“, ktoré dnes máme na začiatku utierne, nesprevádzalo vždy tiché šteklenie ranných lúčov slnka. Spoločným menovateľom šiestich žalmov z byzantského matutína je príchod Krista-ženícha o polnoci, čo napovedá, že ich prvotné kánonické miesto bolo na službe polnočnice (*μεσονύκτικον*).

Kráľ sa v jazyku starých Rimanov povie *rex* a z rovnakého koreňa vyrastajú verbálne „vetvičky“ *rectus* (správny, priamy, rovný) a príslušné adverbium *recte*. Králi velili vojskám a (minimálne teoreticky) stáli na ich čele. Žiaden múdry kráľ nechcel vystaviť svoje vojsko nebezpečenstvu. Šestica ranných žalmov by v nás preto mala vzbudiť dôveru, že v náručí bohoľudského Kráľa budeme po celý deň v bezpečí.

Hippolytus Rímsky pripisoval osobitný význam modlitbe počas spevu kohúta. Izrael Petrovými ústami odmietol svojho Pomazaného a rovnakými kajúcnymi ústami sa k Nemu prihlásila starozákonná *synaxis*.

Grécke slovo *σύναξις* (v latinčine také zriedkavé!) mechanicky prekladáme ako zhromaždenie, respektíve snem (u východných Slovanov *собо́р*), avšak latinský stredovek v ňom nachádza *communio* apoštolov pri poslednej večeri. *Synaxis* (in *Latinitate* je to femininum) je zhromaždením celej Cirkvi *sub regno Eucharistiae*. Skutočnosť, že byzantská tradícia dáva meno *synaxis* niektorým sviatkom (napríklad vianočné Zhromaždenie k Presvätej Bohorodičke) nie je v kontrapozícii k spomínanému eucharistickému rozmeru, ba dokonca ho zdôrazňuje. Kde je (pravá) Eucharistia, tam je Cirkev.

Byzantská kaplnka na Kréte.

Zdroj: Carole Raddato / worldhistory.org

Utieren a liturgia sú zviazané zlatým lanom nekonečnej oslavy Boha. Balkánsky byzantský svet považuje utieren za „diaľnicu“ k svätej liturgii a rannú službu celebruje tesne pred začiatkom nedeľnej či sviatočnej eucharistickej obety. Nadväznosť utierne na liturgiu odhaľuje biblická konkordancia. Ranné chvály sú akousi „časovou kapsulou“, ktorá sprítomňuje Pánovo utrpenie od jeho nočného výsluchu, od Annáša ku Kajfášovi po Petrovo zapretie a výstražné kikiríkanie kohúta. Kohút je strážcom pokánia: jeho hlas je ranným súdom nad našou dušou, ktorú v noci obklopovali *phantasmata*.

Noc k nám prichádza ako smrť, učí svätý Simeon Solúnsky, odvolávajúc sa na mytologickú kultúru. Spánok a smrť sú u Vergília súrodenci. Veľký rímsky bard kladie ich obydlia vedľa seba, blízko hádu, podsvetia. Pohanský boh Somnus vládne nad spánkom a rovnaké žezlo drží v Grécku Hypnos. V spánku na nás číha duchovná smrť v podobe rôznych preludov (*somnia vana*), ktorých význam často preceňujeme, hoci Biblia pozná aj Bohom inšpirované a prorocké sny. Sen sa podobá ohňu – dobrý sluha, zlý pán.

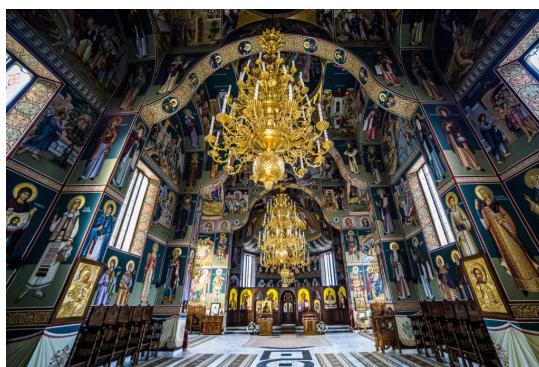
Ovidius myšlienkovito nasledoval Hésioda a nechal svojho boha spánku žiť v jaskyni, v ktorej panuje absolútne ticho. Podľa predstáv rímskeho veršotepca v Somnovej jaskynke nie je dverí, aby vŕzganie pántov nebodaj nenarušilo *ordo silentii*. Ovídiove *Metamorfózy* však nekopírujú Hésiodovo videnie sveta. Riman napríklad nespomína, že noc (*Nox*) je matkou spánku (*Somnus*). Veď nespíme len v noci – a mnohí z nás spia s otvorenými očami, nevidiac skazu vôkol seba.

Spánok môžeme chápať aj obrazne – ako určitú strnulosť duše, citovú nehybnosť a chlad mramorovej postele. Rimania vložili do slovesa *sopire* okrem hlbokého spánku (*sopor*) tiež akt zbavenia sa pocitov, emócií. Rimania boli, zdá sa, vynikajúcimi psychológmi, keď dokázali rozlíšiť umelú emóciu sna od vodopádu vzruchov v bdelom stave. Bdenie môže byť za istých okolností *somniferum* – nositeľom

(duchovného) spánku. Ľudstvo v pohanských dobách duchovne spalo, Trojjediného Boha vnímalo najmä cez vzdialený a skreslený filter sna.

Byzantská večiereň nás „teleportuje“ práve do čias Starého zákona, ergo do doby očakávania. *Exspecto* (očakávam) je odvodené od *spectare* (dívať sa, hľadiť). Očakávanie je introspekcia, vnútorný pohľad do neznáma. Antickí ľudia márne hľadali odpovede na páľčivé otázky života pri pohľade na hviezdnu oblohu. Večerná hviezda (Zornička, Venuša, *Hesper*) však dala meno byzantským i západným večperám. Večiereň (*εσπερινός*, v rumunskom jazyku *vecernie*, *înserat*, *vesperă*) je prvou bohoslužbou liturgického dňa. Vedie nás na pokraj priepasti noci – v staroveku sestry smrti. Kresťanská nádej však láme putá strachu.

Sacrificium vespertinum si byzantské srdce spája s kadidlovou obetou. Kadidlo sprítomňuje Boží stvoriteľský dych, ktorý sa snúbi s obláčikmi našej nedokonalej modlitby. Psalmódia je bijúcim srdcom Starého zákona živým novozákonnou krvou. Farrar píše, že nové víno Kristovho kráľovstva neroztrhlo veterotestamentárne mechy.

Chvály východnej cirkvi predstavujú synaxis neba a zeme.

Zdroj: pxhere.com

Ranná a večerná modlitba boli stabilnou súčasťou judaistického kultu a rané kresťanstvo nemohlo prerušiť genetickú väzbu s jeruzalemským Chrámom. Obrad večerného zapalovania svietnika, ktorý zhodne opisujú egyptské ekleziálne ustanovenia z 3. storočia aj Tertullianus, má judaistické korene. Harmóniu starozákonných a novozákonných chvál ďalej demonštrujú psalmodické verše *Domine clamavi ad te*. Osobitnú pozornosť si zaslúžia takzvané dogmatiky – špeciálne druhy Bohorodičníkov (*Θεοτοκίον*, kratší hymnus k pocte Matky Božej) s dôrazom na tajomstvo Kristovej inkarnácie. *Doxa* (sláva, oslava) a dogma sú v byzantskom obrade dvoma komorami jediného srdca a nie je to inak ani v prípade ranného a večerného chváloslovía.

Večerný spev *Φως Ιλαρόν*, v latinských ústach *Lumen hilare*, po slovensky *Svetlo tiché*, je pokračovaním vďačnej radosti (*hilaritas*) apoštolov z daru svetla Nerozdeliteľnej Trojice. Tento archaický hymnus je prítomný tiež v pôstnej liturgii vopred posvätených darov, ktorá je fúziou večierne a pravidla k svätému prijímaniu. Svetlo je tu mediátorom medzi katafatickou a apofatickou teológiou. Je viac, než len fyzikálnym nástrojom na absorpciu tmy. *Lumen vespertinum* je znamením jemnej radosti. Nepotrebuje byť búrkou na mori, radosť žblnká ako bystrina ukrytá pod kameňom obrasteným machom smútku.

Vieme, že *lux* je príbuzné gréckemu výrazu *λευκός* (biely). Biela farba mala v prvotnej Cirkvi mystický význam. „Čisté“ pozemské svetlo bolo v predstavách antických kresťanov panensky biele. Nebolo žlté ani

zlatožlté, keďže zlatá farba evokovala blaženosť raja, nebeský svet. Gramatikom v tógach bola dobre známa aj syntagma *luce carentes*. Komu chýba (*carens*) svetlo (*lux*)? Mŕtvym. *Luce carentes* boli zosnulí. Kresťanská kérygma ovlažila mŕtve pohanské hlavy rosou Evanjelia a zvestou o Kristovom svetle. Aj noc rozpráva o jeho kráse.

Hlboká symbolika nemôže chýbať ani kráľovským dverám ikonostasu. Rubriky večierne a utierne (a samozrejme ďalších služieb) predpisujú ich zatváranie a otváranie počas konkrétnych momentov slávnosti. Otvorené kráľovské (cárske) vráta predstavujú otvorené nebo. Zatvorené, naopak, neprístupný raj. Diakon stojí pred ikonostasom v koži Adama vyhnaného z raja a ako ambasádor celého ľudstva narieka pred zapečateným nebeským portálom. Podľa inej, známejšie a rozšírenejšej exegézy sú na diakona delegované charakteristiky anjela.

Byzantské duchovné texty sa môžu stať anjelskými krídlami, ktoré nás dňom i nocou dvíhajú k nebu. Každé brko – teda básnické slovo – má svoje nenahraditeľné miesto a krídla by bez neho nevzlietli. Preto je veľmi dôležité nemeniť znenie tradičných modlitieb a pristupovať k nim s úctou a pokorou.

Pime zo zdravého prameňa liturgických textov.

Zdroj: commons.wikimedia.org

Kto sa túži bližšie zoznámiť s textami večierní a utierní podľa ruthénskej gréckokatolíckej recenzie, môže siahnuť po kvalitných publikáciách z duchovnej a edičnej dielne východoslovenských redemptoristov. Čitateľ v nich nájde slovenské preklady príslušných kánonických textov a zoznámi sa s poriadkom východných cirkevných chvál. Samozrejmosťou je pripojený kalendár s nepohyblivými sviatkami, niekoľko znotovaných častí a základný vysvetlivkový aparát.

Večernú a rannú modlitbu byzantskej cirkvi je možné spoznávať tiež prostredníctvom pravidelných internetových prenosov televízie Logos z košického gréckokatolíckeho katedrálneho chrámu alebo z kňazského seminára v Prešove.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/criepky-myslienok-o-byzantskej-utierni-a-vecierni-druha-cast/>